

### Anmeldelse.

**Slægten Ahlefeldts Historie. Udarbejdet paa Foranledning af Lensgreve C. J. F. Ahlefeldt-Laurvig ved Louis Bobé. I—II (1912), III (1903), IV (1901), V (1899), VI (1897). Trykt som Manuskript.**

Den Interesse, som Adelen i tidligere Tid nærede for sin Slægthistorie og som i 16.—17. Aarhundrede bl. a. giver sig Udslag i Slægtbøgerne og Ligprædikenernes lange Opregning af Forfædrene paa begge Sider, beroede vel i første Linie paa rent praktiske Hensyn: paa den Rolle, som Slægten som Organisation spillede i Tidens Samfund, og paa de Fordele, som fulgte med at høre til de privilegerede Stænder; men her ud fra udvikler sig ogsaa en Trang hos den enkelte til at søge Bekræftelse af Samhørigheden med de forbigangne Slægtled af gode Mænd og Kvinder. I moderne Tider, da Betydningen ikke blot af Slægts- men ogsaa Familiebaandet rent samfundsmæssigt er svindende, har Studiet af en Slægt gennem mange Led væsentlig faaet en rent videnskabelig Betydning og det paa flere Omraader; gennem Erkendelsen af Arvelighedens Indflydelse faar Studiet Interesse for Psykologen, Pathologen og Kriminalisten ved de Bidrag, der derved faas til Belysning af Dannelsen af mærkelige og ejendommelige Mennesketyper gennem de forskellige Krydsninger, og af Slægters Opblomstring og Forfald. Her hjemme har som bekendt — for at nævne et enkelt interessant Eksempel — Fr. Lange i sin Bog „Slægter“ ad denne Vej søgt Forklaring paa Fænomener inden for aandelig fremragende Slægter; og enhver Biografi af en betydelig Mand begynder jo som en Selvfølge med at søge

Forklaring paa Fænomener i hans legemlige og aandelige Struktur gennem Studium af Forfædrene. Men Side om Side med denne rent objektive og videnskabelige Interesse for Studiet af Slægter i Almindelighed har der ogsaa i vore Dage baade hos de gamle og hos nye Slægter, der — under vore ogsaa i den Retning nivellerende Samfundsforhold — er bleven sig bevidst som Slægter, holdt sig de gamle Tiders pietetsfulde Interesse for Forbindelsen med og Forstaaelsen af Forfædrene. Stærkest har denne Art Slægtinteresse naturlig holdt sig i gamle adelige Slægter og mest i Lande som England og Tyskland, hvor Adelen som saadan endnu har bevaret nogen praktisk Betydning i Samfundslivet gennem Embeder og Jordbesiddelse. Et Udslag heraf er bl. a. de Slægthistorier, som Medlemmer af de gamle Familier i disse to Lande har udarbejdet eller ladet udarbejde af kyndige Forskere; i Frankrig har Interessen for den Slags Værker været ringere, vel baade paa Grund af Nationens Aandsretning og Landets Demokratisering; man har her i Almindelighed foretrukket Udarbejdelsen af Biografier af enkelte betydelige og interessante Mænd samt Udgivelsen af disses Korrespondencer og Memoirer. England har derimod frembragt ret store Slægthistorier, men disses egentlige Land er Tyskland, der kan opvise en overvældende Produktion paa dette Omraade<sup>1)</sup>. Den danske Litteratur har,

<sup>1)</sup> Sml. Eberstein: Handbuch f. d. deutschen Adel I—II (der dog kun gaar til 1890), som ogsaa giver en Oversigt over de fleste europæiske Landes genealogiske og heraldiske Litteratur. Som Eksempel paa en ganske særlig produktiv personal- og adelshistorisk Forfatter skal nævnes A. v. Mülverstedt (f. 1825); en Fortegnelse over hans større og mindre Værker og Afhandlinger vilde fylde 18—20 Tryksider; han betegnes da ogsaa som „ein Stern erster Grösse am Horizonte der Archivwissenschaft, der Genealogie, Heraldik, Sphragistik und Numismatik“ (Eberstein anf. St. I, 107). En stor Del af hans Værker er Familiehistorier, udarbejdede paa de paagældende Familiers Bekostning. Blandt de større tyske familiehistoriske Værker skal nævnes Lisch: „Urkundl. Gesch. d. Geschl. v. Oertzen“, I—III (1847—66), IV—VI (fortsat af E. Sass 1886—91), et meget omfangsrigt, men tungt skrevet og uhaandterligt Værk; sammes „Urkunden u. Forschungen zur Gesch. des Geschl. Behr (I—IV

vel af lignende Grunde som den franske, kun meget faa Slægthistorier at opvise, før Dr. Bobés Værk kun Mollerups og Meidells Billernes Historie, Barners og Heises Rosenkrantzernes Historie samt Aage Friis' Værk om Bernstorfferne, af hvilke Barners og Heises Værk dog ikke blev fuldendt efter Planen og af Friis' kun den samlede Fremstillings fængslende og aandfulde 1ste Bind (1903) foreligger, medens Materialesamlingerne til den følgende Tid stadig udkommer (III i 1913).

Slægten A.s Historie, der forelaa afsluttet i Foråret 1914, er det største familiehistoriske Værk, der her hjemme — maaske ogsaa i Udlandet — har set Lyset. Med sine seks store Bind i kostbar kunstnerisk og typografisk Udførelse danner det et smukt og monumentalt Værk, som haade tjener Udgiveren Lensgreve Ahlefeldt-Laurvig og Forfatteren til Ære. Dets Fremstilling præges af dansk Ædruelighed, ganske frit som det er for de svulstige Lovprisninger, vi finder i mange tyske Slægthistorier med deres overvurderende Fremhæven af vedkommende Slægts Betydning for Fædrelandet og de glimrende Forventninger, dette vedvarende tør knytte til den <sup>1)</sup>.

1861—68, V—VI fortsat af Negendank 1894—97), af hvilken den overvejende Del optages af Urkunden, for en stor Del trykt andetsteds, men iøvrigt et Værk, som haade m. H. t. den systematiske Ordning og den ydre Udstyrelse staar langt over førstnævnte. Efter disse Værker er det betydeligste Barner: „Die Familie v. B.“ I—II (1910; I er Urkunden, af hvilke mange er trykt tidligere). Endelig bør ogsaa nævnes det smukke Værk: „Die Familiechronik d. v. Kielmansegg“ (1910). Som Eksempel paa familiehistoriske Værker, som kun er naaet til Udgivelsen af Diplomatariet, skal nævnes: „Beiträge z. Geschl. d. Grafen und Herren v. Schack“ I, 1884, og „Gesch. d. Geschl. v. d. Lancken“ I, 1906—08. Af en anden Art er „Levetzowsche Familienblätter“, H. 1—6, 1900—04, der dels bringer alle Slags Meddelelser om Begivenheder og Anliggender indenfor den nulevende Slægt, dels spredte Bidrag af ulige Værdi til Familiehistorien.

<sup>1)</sup> Som Eksempel se man Slutningsstrofen i „Das Haus Rantzau“ (1865): „Mit Ehrfurcht schliessen wir die Pforten eines Tem-

Slægten A.s Historie omfatter Biografier af eller korte Meddelelser om 1270 Personer af Slægten, af hvilke adskillige har spillet en stor Rolle i Hertugdømmernes og Kongerigets Historie og ofte fængsler ved deres Personlighed og Karakter. I en større Indledning (c. 90 S.) giver Forf. desuden den første samlede videnskabelige Fremstilling af Hertugdømmernes Adels og Ridderskabets Historie, og i de omfangsrige Bilag og Henvisninger til hvert Bind, som fylder lige saa meget som eller mere end Teksten, findes en Rigdom af Oplysninger og større eller mindre Bidrag til Slesvig-Holstens Historie, som vil være af stor Betydning for Forskere af nær sagt ethvert Omraade af Hertugdømmernes kulturelle og politiske Historie. Med Hensyn til Aktstykkerne til Slægtens Historie har Forf. valgt den eneste naturlige og praktiske Fremgangsmaade kun at aftrykke disse, naar de ikke var trykt andetsteds, var fejlagtigt eller ufuldstændigt gengivne, eller naar de virkelig er en Hovedkilde for Konstruktionen af Stamtavlen. Tyske Genealoger er altfor ofte begyndt med at udsende Diplomatarier før selve Slægthistorien og er saa ikke naaet til at faa selve Værket skrevet. Foruden Diplomatarier har Forf. til Belysning af Slægtens Vilkaar i Forhold til andre Slægter af Ridderstanden, dens numeriske, økonomiske og kulturelle Forhold meddelt en Række Aktstykker til Adelsens Historie, der ikke tidligere har været trykt.

Anm. vil i det følgende særlig skænke det sidst udkomne (1ste) Bind en nærmere Omtale; i dette finder vi foruden Biografier af Benedict A. og hans Efterslægt den store Indledning „Adel og Adelsliv i Hertugdømmerne“, i hvilken

pels (Slægtens Historie), den wir mit scheuer Andacht betraten, denn der Geist einer grossen Vorzeit weht durch seine Hallen; bewundernd blicken wir auf die mächtige Eiche zurück, in deren Schatten wir gelagert, indess Jahrhunderte durch ihre Zweige rauschten... Ruhet sanft, ihr Helden, unter'm Marmor der Tempel und im blutigem Sande der Schlachten. Wir wollen Euer Banner hochhalten, purpurn wie Euer Herzblut, schimmernd wie Euer Ehre, dass es uns vorleuchtet im Kampfe des Lebens. Ohne Erröthen sollt Ihr auf uns... schauen; geht Ihr, dass Euer Genius uns nicht verlassen“.

Værkets Plan og Metode lægges frem, og forskellige genealogiske og heraldiske Principer opstilles, som kan give Anledning til nærmere Drøftelse og Kritik. Dog skal ogsaa enkelte af de foregaaende Binds Biografier omtales, da intet af Værkets Bind er blevet omtalt før i Hist. Tidsskrift, og da Værket, der er udkommet som Manuskript, ikke er almindelig tilgængeligt.

Før Dr. Bobés Værk forelæa der om Slægten A. væsentlig kun O. H. Møller: „Hist., genealogische u. diplom. Nachricht von d. uralten, adelichen Geschlecht d. v. A.“ (Flensb. 1771, 510 Kvartsider), det største familiehistoriske Værk, som indtil da var fremkommet i Danmark; en Række genealogiske Oversigter over Familien A. (i Jahrb. f. d. Landeskunde d. Herzogtümer Schlesw. Holst. Lauenb. X), samt Biografier i Biografisk Lexikon (af Holm, A. D. Jørgensen, Rist m. fl.), der hovedsagelig hviler paa Møller. Dennes Paalidelighed er ofte meget tvivlsom; han bygger paa fabuløse Genealogier, og han benytter hverken utrykte officielle Aktstykker eller Familiearkiver. Medens der til selve Ridderskabets og Hertugdømmernes Historie foreligger trykt vigtige Kildesamlinger <sup>1)</sup>, bliver Dr. Bobés Kilder til selve Familiens Historie da væsentlig de utrykte, og han har benyttet dem i en Udstrækning, der vidner om den største Flid og Udholdenhed. Særlig skal her nævnes Forf.s Benyttelse af Gods- og Familiearkiverne i Hertugdømmerne og Kongeriget, som har givet den rigeste Høst til Trods for, at netop Undersøgelserne paa dette Omraade var forbundne med særlige Vanskeligheder, idet Arkiverne uordnet var spredte paa de Godser, som Ahlefeldterne i Tidens Løb har ejet, d. v. s. <sup>2</sup>/<sub>3</sub> af alle adelige Godser i Hertugdømmerne. Desværre er flere af de Arkiver, som kunde indeholde Bidrag af den største Interesse, som Storkansleren Fr. A.s Arkiv, brændt eller ødelagt. Ogsaa By- og Kirkearkiver, Indskrifter paa Ligstene, Epitaphier, Kisteplader o. s. v. er benyttede. Talrige Oplysninger og Træk, som kunde ventes at have Betydning for Ridderskabets

<sup>1)</sup> Bl. a. „Urkundensamml. d. Schl.-Holst. Lauenb. Gesellsch. f. vaterländische Gesch.“ 1839 ff., Falcks (1847 ff.), Waitz' (1863 ff.), Hasses (1886 ff.) Urkundensamlinger; Jensen & Hegewisch: „Privilegien d. schl.-holst. Rittersch.“ (1797) o. fl.

Historie og Genealogi, har som berørt desuden faaet Plads i Henvisningerne sammen med større eller mindre Undersøgelser om sønderjydske og holstenske Adelsslægter, der har giftet sig ind i den Ahlefeldtske Slægt, Undersøgelser, der ofte vidner om den største Skarpsindighed og Kombinationsevne<sup>1)</sup>.

Ved Værkets Plan og ydre Opbygning vil det først falde i Øjnene, at Forf. har valgt at begynde sin Fremstilling af Slægtens Historie med Beskrivelse af dens sidste Led (B. VI 1897, Storkansler F. A. og hans Efterslægt) og at slutte (B. I 1912) den med Undersøgelsen af Familiens Oprindelse og Beskrivelsen af dens første Led. Tilfældige Grunde har medvirket til, at Forf. har anlagt sit Værk saaledes; men rent metodisk er den Fremgangsmaade, han her har fulgt, den, som Statsarkivar H. Grotefend<sup>2)</sup> har anbefalet som den sikreste og mest praktiske ved Udarbejdelsen af Genealogier, nemlig stadig fra de sikre og kendte sidste Led i Slægten og de Oplysninger, de byder, at stige op til de ældre, mindre kendte. At Forf. ikke blot har fulgt denne Fremgangsmaade ved Udarbejdelsen af sit Stof, men ogsaa har forelagt Læseren det i denne Orden, har følgelig gjort det vanskeligt at følge Sammenhængen og Udviklingen i Slægtens Historie, men hvis han ikke vilde vente med overhovedet at offentliggøre noget, til hele Værket forelaa udarbejdet (c. 20 Aar), maatte det ske paa denne Maade.

Forf. har inddelt Værket i Dele efter de enkelte Slægtlinjer og efter de Godser, hvor disse har haft deres Stam-sæder; fra Hovedstamtavlen i I B. med dens Henvisninger til de enkelte Grenes Stamtavler og fra disses Henvisninger igen til selve Biografierne finder man sig let til Rette. Meget oplysende og anskuelig virker ogsaa de Kortskitser, der viser Beliggenheden af de Ahlefeldtske Godser. Værkets praktiske Anvendelighed formindskes dog i meget væsentlig Grad ved

<sup>1)</sup> Bl. a. bør nævnes dem om Slægten Stake (II, 143 ff. Fodp.), bygget op paa bar Bund uden Støtte i den trykte eller utrykte genealogiske Litteratur, og Pogwisch (I, 45 ff. Fodp.).

<sup>2)</sup> I Jahrb. u. Jahresh. d. Vereins f. meklenb. Gesch. u. Altertums-kunde, 1905, S. 3 ff.

Manglen af et Sagregister og et fuldstændigt Navneregister<sup>1)</sup>, og man kan ikke noksom ønske, at et saadant maatte blive udarbejdet, for at dette store, kostbare og vægtige Værk ikke vedblivende skal fremtræde som en Torso. Ønske kunde man, at Forfatteren havde villet lade sit store Kendskab til de slesvig-holstenske Privatarkiver komme Forskere af Hertugdømmernes Historie lidt til Gode ved at give en Fortegnelse over de Arkiver, han har benyttet, maaske med en Antydning af, hvad der findes i dem. Ankes maa der over, at Henvisningerne i Bilaget ikke henviser til Sidetal eller bestemte Udtalelser, men kun til hele Afsnit som „Embedstrin“, „Gesandtskabsrejser“ etc., saa at det ofte er umuligt at se, hvorpaa Forf. støtter en Paastand<sup>2)</sup>.

I Stedet for i sin Fremstilling at indflette Slægtens Historie i Hertugdømmernes og Kongerigets Historie og gøre den til en Del af hin<sup>3)</sup> — hvad der vel adskillige Steder vilde

<sup>1)</sup> Til I B. findes vel Register over de i alle Bind nævnte Medlemmer af Familien, over de i den indgiftede Slægter og over de Slægter og Personer, som er omhandlede i Henvisninger og Tillæg, men ellers maa man møjsommeligt søge i hele Værket, hvis man f. Eks. søger Oplysninger om Forholdet mellem Medlemmer af Slægten og de danske Konger, mellem dem og de de gottorpske Hertuger, Statsmænd, Ridderskab og enkelte Personer o. s. v.

<sup>2)</sup> I I B. (1912) har Forf. til Indledningen, men ikke til den øvrige Tekst tydelige Henvisninger til Sidetal og Linje.

<sup>3)</sup> Dette er det Princip, Møllerup & Meidell følger i deres før nævnte Skildring af Bille-Ettens Historie, idet det netop hedder i Forordet, at Opgaven har været „at fremstille Slægtens Annaler paa Baggrund af Danmarks almindelige Historie . . .“. Godshistorien og Slægtens mindre fremtrædende Medlemmer er ikke medtaget, „hvor dette ikke skønnedes af Betydning for Slægtens Historie i sin Helhed“. Denne Fremstillingsmaade gør vel ofte Skildringen livligere, men Forf. har ofte bredt sig altfor meget (baade i I og II) og bragt almindelige historiske eller politiske Betragtninger (især i II) til Torvs for at bøde paa manglende biografisk Stof. Desuden er Anskueligheden gaaet tabt, og en Slægthistorie, der vil skildre hele Slægtens Historie, men ikke giver fuld Besked om alle Slægtens Medlemmer, ogsaa om de ubetydelige, de, som har skejet ud,

have givet de til Tider temmelig magre Biografier mere Relief og Liv — har Forfatteren som berørt foretrukket i Indledningen at give en samlet Fremstilling af Hertugdømmernes og Ridderskabets Historie, der skal tjene som Baggrund for Skildringen af Slægtens Medlemmer. Jeg skal i det følgende fremdrage Indledningens Hovedpunkter, idet jeg søger at supplere den paa enkelte Punkter.

Da Adolf af Schauenburg 1143 kom i Besiddelse af Holsten og Vagrien, var Landet efter de foregaaende Kampe mellem Holstenerne og de vendiske Vagirer hærgt og øde, og han indkaldte derfor, fortæller Helmold, Kolonister fra Flandern, Holland og andre nedertyske Egne. Nybyggerne, med Adel og Gejstlighed i Spidsen, trængte frem i Vagrien, der for største Delen blev udstykket til Adelen; det er paa Forhaand sandsynligt, at en Del af de tidligst forekommende Adelsslægter nedstammer fra disse Indvandrere, og det kan da ogsaa paavises for flere Familiers Vedkommende (Slægten v. d. Herdberge og v. Post, jfr. I, Till. II). Senere har vel ogsaa Albert af Orlamünde draget Mænd fra sit Hjemland op til Holsten. Den indfødte Adel synes at have udviklet sig i første Halvdel af det 12. Aarh. af de frie Bønder, hvem det var overdraget at forsvare Grænsen, og af Overboderne, Grevens Stedfortrædere paa Tinge, valgte af de mest ansete Holsterslægter. Ogsaa i Ditmarsken finder vi en gammel Landsadel, men allerede før 1300 er den forsvunden som Stand. I Slutningen af Aarh. træffer vi saa de første Betegnelser for Riddere (*milites*, *domini*), og fra Aarene efter 1200 begynder Slægtnavnene at fæstne sig; saaledes nævnes i officielle Aktstykker Brockdorff 1220, Reventlow 1223, Rantzau 1226, Ahlefeldt 1319.

Opstillingen af Stamtavlen for disse de ældste Slægtleds Vedkommende er overordentlig vanskelig; den kan

---

er forlist økonomisk eller moralsk, er døde unge o. s. v., mister overordentlig meget i Værdi ved at give et falsk Billede af Slægtens Liv og ved at udelade et Materiale, der er værdifuldt for den, der i Ættens Historie søger Lovene for Slægternes Liv, Arveligheden o. s. v.

kun ske ved Gisninger og Kombinationer, støttet paa Studiet af Vaabenmærker, Navneskik og Landets ældre Topografi. Forf. gaar i sine Undersøgelser ud fra, at Slægter af samme Navn, men med forskellige Skjoldmærker i Reglen ikke er stammebeslægtede, men at derimod Familier med forskelligt Navn, men med samme Hjelm- og Skjoldmærke maa anses for stammebeslægtede, især naar det desuden kan paavises, at de oprindelig er hjemmehørende i samme Egn, eller at f. Eks. samme Fornavne gaar igen i de forskellige Grene. Udskillelsen fra Hovedlinien skulde da være sket ved, at den Søn, der arvede Faderens Besiddelse, kaldte sig efter denne, medens Brødrene tog Navn efter det ved Køb ny erhvervede Jordegods, idet de dog bevarede Slægtens Vaaben. Ud fra denne Teori udskiller nu Forf. c. 64 gamle holstenske Adelsfamilier i 15 Grupper efter deres fælles Skjoldmærker, det vil altsaa sige, at vi oprindelig skulde staa over for 15 Familier, der har delt sig paa den nævnte Maade. Forf. støtter sig paa en Afhandling af Friherre v. Ledebuhr<sup>1)</sup>, hvori denne forsøger at vise, at de talrige Familier i Mark Brandenburg, som fører en rød Rovfuglefod i deres Skjold, „ikke usandsynlig“ kan føres tilbage til samme Stamme. L.s Bevismateriale forekommer mig imidlertid til Tider særdeles spinkelt og i for høj Grad baseret paa Hypoteser. Heydenreich<sup>2)</sup> har en anden, rigtignok ogsaa hypotetisk, Forklaring af det Faktum, at disse Familier fører samme eller lignende Skjoldmærker, nemlig at de større adelige Slægter for at betegne deres Lensforhold til en Landsherre maatte eller maaske endog skulde optage fælles Vaabenmærke helt eller delvis og føre det i Stedet for det nedarvede Vaabenskjold. Herved forklares det saa ogsaa, at man til Tider indenfor samme Familie finder to helt forskellige Vaaben anvendt samtidig, idet de Medlemmer af Familien, som ikke stod i noget Afhængighedsforhold, beholdt deres oprindelige Slægtvaaben. Tidligere antoges det, at man i saadanne Tilfælde havde at gøre med forskellige Familier af samme Navn. Med de nævnte markiske Adelsfamilier skulde det

<sup>1)</sup> Märkische Forschungen III (1847), 96 ff.

<sup>2)</sup> Handbuch d. praktischen Genealogie I (Berlin 1913), 211 ff.

altsaa iflg. Heydenreichs Teori forholde sig saadan, at deres fælles Vaabenmærker kun var et heraldisk Udtryk for Familiernes fælles Forhold til deres markgrevelige Lensherre, idet den røde Rovfuglefod er en Del af det markgrevelige Vaaben: den røde Ørn. I hvor høj Grad H.s Forklaring lader sig anvende paa Forholdene i Mark-Brandenburg, skal ikke undersøges her<sup>1)</sup> — paa Forholdene i Holsten lader den sig i hvert Fald ikke overføre af den simple Grund, at man her ikke kender til Lensforhold som dem H. taler om. Uden at komme nærmere ind paa Løsningen af disse heraldiske Spørgsmaal har Anm. blot villet pege paa de stadig uløste Problemer, der findes paa disse Omraader; det synes givet, at en Slægtdeling som den af Forf. nævnte ofte har fundet Sted, og han har med Flid samlet et interessant Materiale, som utvivlsomt for enkelte Tilfældes Vedkommende viser det, men det turde ikke dermed være givet, at det har fundet Sted for alle de nævnte 64 Familiers Vedkommende. Man maa sikkert — som Forf. ogsaa andetsteds bemærker — være varsom med at opstille for strenge Love inden for den heraldiske Videnskab. Den personlige Smag har saaledes uden Tvivl ogsaa spillet en betydelig Rolle ved Valget af Vaabenskjolde. En har syntes bedst om en Bjørn eller Løve, en anden om en Hund, en har i sit Skjold villet mindes en personlig Oplevelse eller villet angive en personlig Dyd (Hund: Troskab, Løve: Styrke o. s. v.). Som nedenfor nævnt kunde et Tilnavn, der gjaldt en enkelt Person, gaa i Arv, og det hændte saa, at én af vedkommendes Efterkommere f. Eks. i Vaabnet optog det Dyr, som Forfaderen skyldte sit Tilnavn; at to forskellige Familier saa har samme Vaaben, behøver derfor ikke at betyde, at de er beslægtede. Da Vaabnet kom paa Mode, var der desuden, i alt Fald i Tyskland, Folk, som rejste om fra Sted til Sted og forhandlede Vaabenskjolde, hvorpaa de samme Figurer eller Heroldbilleder gik igen, hvad der naturligvis havde til Følge, at

<sup>1)</sup> At et Lensforhold kan betegnes ved, at Vasallen optager Lensherrens Vaabenmærke, synes sikkert nok. Sml. Hauptmann: Das Wappenrecht (Bonn 1896), S. 255 ff.

mange Familier førte samme Vaaben uden at staa i mindste Slægtskabsforhold (Heydenreich anf. St. I, 215).

Overfor et sammensat Vaaben som Ahlefeldternes (det bestaar af et paa langs delt Skjold, i hvis højre Felt er en Ørnevinge; venstre Felt er tværdelt 3 eller 5 Gange, hvilket er blevet til to Bjælker. Hjelmtegnet er en Hund med Halsbaand, siddende paa en med Kvaster prydet Pude) stiller Sagen sig særlig vanskeligt. Det kan tænkes opstaaet ved, at den første, der har komponeret det delte Skjold, til sit eget har føjet en uddød Slægts, hvis Gods han ved Adoption eller Giftermaal har arvet, eller at han har laant det nye Skjoldmærke fra en Dynastslægts Vaaben, saa at det altsaa er et Slags Tjenestevaaben, saaledes som Heydenreich mente det var Tilfældet med de førnævnte markgrevelige Familier. Forfatteren antager af forskellige Grunde det sidste: det ene Felt i det Ahlefeldtske Vaaben udtrykker Familiens Vasalforhold til en eller anden Fyrsteslægt. Men uheldigvis er det umuligt at sige til hvilken; „de oldenborgske Grever“, siger Forf. (I, 9) „fører . . . to Bjælker, maaske kan man ogsaa gætte paa Greverne af Anhalt. Grev Henrik III af Schwerin førte paa Hjelmen to opadgaaende Ørneflugter. Hvis man af Vaabenfarverne — rødt og hvidt — vilde drage Slutninger om, hvilken Landsherre de har tjent, kommer Brandenburg og Pommern nærmest i Betragtning“. Nu har A. ganske vist været i Hertugen af Pommerns Tjeneste (til noget Tjenesteforhold til Brandenburg, Anhalt eller Henrik III kender man intet), men selv om man tør drage nogen Slutning om Vasalforhold blot paa Grundlag af Farverne, forklarer dette jo i hvert Fald ikke noget som helst om Oprindelsen til det delte Vaabenskjold.

I Navneskikken ser Forf. med Rette et vigtigt genealogisk Hjælpemiddel. Ved nærmere Studium af de holstenske Adelsslægters Genealogier er han bleven opmærksom paa den relative Lovmæssighed, der behersker Principet for Opkaldelsen efter afdøde Slægtninge, og han mener at kunne opstille følgende, dog ikke almen gyldige Regler: ældste Søn opkaldes efter Farfaderen, den anden efter Morfaderen; ældste Datter efter Farmoderen, den anden efter Mormoderen, de følgende

Sønner og Døtre henholdsvis efter Farbroder eller Morbroder, Faster eller Moster. Dør en Hustru i Barselseng fra Barnet, faar dette altid hendes Navn etc.<sup>1)</sup>.

Naar i nogle Slægter Søn efter Fader i flere Led har samme Fornavn, saaledes i Slægten A., hvor dens 5 første kendte Led fører Navnet Benedict, forklarer Forf. dette Brud paa Navneskikken enten ved, at den ældste Søn er født efter Faderens Død, eller ved at Fader og Morfader (afdøde) har baaret samme Fornavn, eller f. Eks. ved at Barnet er født paa Faderens Navnehelgensdag og derfor opkaldt efter denne Helgen, under hvis særlige Beskyttelse han anses at staa. Da nu hver Familie har sine noms de prédilection, er det klart, at man ofte kan slutte fra det isolerede Individs Navn til hvad Familie det hører. I det 14. Aarhundrede, da Slægterne tiltager i Talrighed, anvendte man Tilnavne eller Øgenavne, og da disse ofte gik i Arv, saa at Slægtnavnet endog helt forties, som det endnu sker paa Landet, kan ogsaa de afgive et Middel til at bestemme, hvad Familie Navnets Bærer tilhører.

Som Korporation optræder den slesvig-holstenske Adel første Gang 1323, da den mod Grev Johan indgaar et Forbund, der gaar ud paa at modsætte sig Angreb fra Grevens eller hans Tilhængeres Side. Det 14. Aarhundrede er for Holstens Vedkommende en Røverridernes Tid, i hvilken særlig

<sup>1)</sup> Heydenreich anf. St. S. 285 ff. giver en udførlig Oversigt over Navnenes Historie og Navneskikke, men uden at komme ind paa nogen Opstilling af Regler for Opkaldelsen. G. Storm har (i „Sjælevandring og Opkaldelsessystem“; Arkiv f. Nord. Fil. IX, 199 ff.) ud fra en talrig Række Eksempler hentet fra Eddaerne, Niebelungsagnene, Snorres Kongesagaer, Tylor: Primitive culture etc. søgt at paavise, at Skikken at opkalde efter afdøde (ikke blot Slægtninge) bunder i Troen paa Sjælevandring — og han har heri utvivlsomt Ret; naar han derimod mener, at Troen paa Sjælevandring indenfor Slægten skulde være indvandret her til Norden sydfra senest i 7.—8. Aarh., er det neppe rigtigt. Den opstaar spontant mange Steder paa Jorden, og den til Grund liggende Tanke er saa nærliggende, at det er unødvendigt at antage Paavirkning andetsteds fra.

Krummedigerne og Westenseerne raser med Rov og Brand, tro mod deres Fortid, da Helmold havde kaldt Holstenerne for „utæmmede Vildæsler“, til Tider støttet af Greverne selv, naar det gjaldt Naboeegnene og Stæderne, som begyndte at rejse sig mod Fyrste- og Adelsvælden. Dog foregaar netop i dette Aarhundrede en Bevægelse uden Tvivl af ikke ringe civilisatorisk Betydning, idet Adelen kommer i nær Berøring med Præstestanden og det fornemme Borgerskab, og idet den tilligemed sine kvindelige Medlemmer indtræder som Lægbrødre og Lægsøstre i de halvgejstlige Broderskaber, Kalandrene; som Handelen og Borgerskab vokser i Rigdom og Betydning, kommer den desuden i Afhængighedsforhold til By og Borger, og den gifter sig ind i rige Patricierfamilier. I Sønderjylland er det som bekendt især efter at Mechtilde 1260 som Pant for ydet Hjælp overdrog de holstenske Grever Landet mellem Slien og Ejderen og senere tilskødede sine Frænder dette Land, at den holstenske Adels agrariske Overherredømme i Sydslesvig ret begynder, idet de mange indfødte Adelsslægter fortrænges af de tyske Indvandrere og udvandrer til Kongeriget, hvor nogle af dem blomstrer op og bliver navnkundige, saaledes Adelsslægten Urne fra Byen af dette Navn ved Urnehoved Ting.

Særlig skæbnesvanger for den danske Adel i Sønderjylland er Erik Menveds Forlening af Hertugdømmet til Erik II Valdemarsøn 1312 og de følgende Aftaler, hvorved det bliver et næsten selvstændigt Fyrstendømme, prisgivet Hertug Erik, der helt omgiver sig med holstenske Adelsmænd, og fra 1323 Grev Gerhard, der overdrog Holstenerne Jordegodser især i det gamle Konunglef: Landet mellem Slien, Ejderen, Østersøen og Trenen. — Paa Als og i Sundeved holder den oprindelige Landsadel længere Tid Stand, men den lever i gennemgaaende beskedne Kaar, indtil den i det 16. Aarh.s sidste Halvdel bliver Offer for Landsherrernes konsekvente og hensynsløse Agrarpolitik.

Under Kampen med Erik af Pommern fik den holstenske Adel sine første Privilegier (1422), idet Henrik, Adolf og Gerhard lover den saavel som alle Indbyggere i Landet, at

de ikke skal være forpligtede til at yde nogen Tjeneste eller Følge paa egen Bekostning længer end Landets Nød krævede indtil Landsgrænsen og særlig mod Danmark, men ikke videre end til Levensau, ejheller skulde de være pligtige til at betale Landsherrerne nogen Skat undtagen ved en Fyrstedatters Udstyr eller naar Greverne tabte et Hovedslag i Felten. Hertug Adolfs Forlening (1440) med Sønderjylland og de foregaaende Kampe, under hvilke Hertugen havde købt Adels Støtte ved at overdrage den talrige Pantelen, styrker yderligere Ridder-skabets Magt, som øges ved Ribeprivilegiets Indrømmelse af Stændernes Valgret (1460) og Frederik I's Bekræftelse af Adels Privilegier og Tildelingen af nye (1524), hvorved den næsten bliver suveræn indenfor sine Besiddelser, Løn for den Hjælp, Frederik I havde modtaget af den ved Kongevalget. Under ham, om hvem Rantzauer, Reventlow og Ahlefeldter fylkes, vinder da ogsaa den holstenske Adel den største Indflydelse paa Forholdene i Danmark, en Indflydelse, som imidlertid varer ret kort. Christian III begyndte at nærme sig til den danske Adel, og indenfor denne gør der sig en stærk national Selvstændighedstrang gældende, der bl. a. giver sig Udslag i de Betingelser, der knyttes til Jakob og Mikkell Sehesteds Forleningsbreve (1550—51), idet det i dem hedder, at de skulde bo i Landet, og, hvis de giftede sig, ægte en Kvinde af dansk Adel.

Den holstenske Adels politiske, økonomiske og kulturelle Glansperiode falder i det 16. Aarh., især i dets sidste Halvdel, og i Begyndelsen af det 17. Aarh. (Fredsperioden mellem Grevens Fejde og Kejserkrigen). I det ydre viser dette sig i dens Pragtlyst, i de monumentale Renæssanceslotte, der i disse Aar skyder op af Jorden rundt om i Hertugdømmerne<sup>1)</sup>, i dens selvforherligende Gravminder, Epitaphier o. s. v.

<sup>1)</sup> Henrik Rantzau lader omkring 1586 afbilde sine egne og sin nærmeste Slægts Borge og Herregaarde; de beløber sig til 50 i Antal, og af dem er 40 opført i Aarene 1530—90 (Bobé I, LXVII). Sml. den udførlige Beskrivelse og smukke Gengivelse af den Rantzau'ske Tavle i Vilh. Lorenzen: „Rantzauske Borge og Herresæder i 16. Aarh.“ (Kbhvn. 1912).

Det turde uden Tvivl have været paa sin Plads, om Forf. i dette Afsnit af sin Fremstilling af Ridderskabets Historie var kommen ind paa en kortere Omtale af Stænderforfatningens Udvikling, idet denne skarpt viser Ridderskabets stigende Betydning og Fortrængen af de folkelige og borgerlige Elementer; Landdagene, som de optræder i det 15.—16. Aarh., er netop, som Forf. selv etsteds bemærker, et udmærket Udtryk for Ridderskabets Magt og Hertugdømmernes Enhed. Omslaget i Landdagens Indflydelse sker i Begyndelsen af det 17. Aarh.; især efter at Landsherrerne har indført Førstefødselsret i deres Linier (Johan Adolf 1608 og Frederik III 1650), søger de at indskrænke Stændernes Myndighed saa meget som muligt; 1671 fandt den sidste Hylding Sted, 1675 den sidste regelmæssige Landdag; ved Forliget i Altona (1709) enedes da ogsaa Kongen og Hertugen om, at de i Fremtiden vilde undlade den „Formalitet“ at indkalde Landdagen.

I Indledningens Kap. V giver Forf. en ret stor og fyldig Fremstilling af Adels Liv og Kultur i det 16.—17. Aarh. Ved dens fra talrige trykte og utrykte Kilder hentede Oplysninger, ved dens mange fængslende Smaatræk, dens Meddelelse af personlige Iagttagelser og Smaaoplevelser er dette Kulturbillede Indledningens interessanteste og originaleste Afsnit.

Kilderne til den holstenske Adels Liv i denne Periode rinder sparsomt og spredt; Brevsamlinger, som vi her hjemme har f. Eks. i Herluf Trolles, Birgitte Gjøs, Esge Billes, eksisterer ikke i Hertugdømmerne; af Memoireværker har vi kun de — ganske vist ogsaa meget værdifulde og interessante — Ditlev Ahlefeldt'ske Livserindringer omfattende Aarene 1617—59. Det er hovedsagelig fra Retsakter, Stambøger, Ligprædikener, Universitetsmatrikler<sup>1)</sup>, at de spredte Oplysninger og Træk maa hentes.

<sup>1)</sup> Denne vigtige Kilde for Personal- og Kulturhistorikeren er i de allerseneste Aaringer bleven let tilgængelig ved Offentliggørelse i stor Udstrækning af selve Matriklerne, sml. Fortegnelsen hos Heydenreich anf. St. I, 84 ff.

Den holstenske Adelsmands Opdragelse formede sig i det væsentlige som hans kongerigske Standsfælles: hans boglige Opdragelse foregik i Klosterskoler eller besørgedes af en Huslærer; den mindre bemidlede tog saa Tjeneste ved fremmede Fyrster og Stormænds Hoffer som Page eller Smaadrenge, den rigere rejste til Udlandet ledsaget af Hovmesteren og besøgte fremmede Lande og Universiteter, til Tider Fyrstehofferne i de Byer og Lande, de kom igennem.

Lærdommen og Interessen for boglige Sysler hos den holstenske Adelsmand var kun saa som saa. De Friskoler, som Landsherrerne oprettede, blev kun sparsomt besøgt af adelige Børn; den af Hans d. æ. 1565 oprettede lærde Kostskole i Bordesholm nedlagdes hundrede Aar efter, samtidig med Kieleruniversitetets Stiftelse, og besøgte lidet af Adelen og mest af Sønner af ubemidlede Familier. Hertug Adolf grundlagde 1567 et „Pædagogium“, der var tænkt at skulle blive et Slags Universitet fælles for alle tre Fyrsters Landsdele, men allerede 1580 gik det ind; flere var saa de, der besøgte Sorø Akademi, især i de første Aaringer af dets Bestaaen.

Ved Udlandets Universiteter udmærkede de holstenske adelige sig sjældent ved Studier og Flid; tværtimod havde de ikke noget godt Ord paa sig: Den unge holstenske Adelsmand var kendt som hovmodig og anmassende, i Besiddelse af Rigdom, der tillod ham at føre et ødselt og udskejende Liv. Endnu 1727 hedder det i et af Forf. fremdraget Brev fra den danske Legationssekretær i Paris i Anledning af nogle Optøjer, Joachim Christoffer Ahlefeldt havde forøvet der: „De fleste holstenske Adelsmænd har Djævelen i Kroppen med deres Forfængelighed og Stolthed“. „Den danske Adel er kun Slaver“, havde Ahlefeldt udtalt, „Kongen af Danmark er ikke min Herre; skønt jeg er for Hertugen af Holsten, er han ikke min Herre mere end Kongen. Jeg er selv suveræn som hele den øvrige holstenske Adel“.

Fornuftige Forældre lader derfor ogsaa deres Sønner undgaa at træffe Landsmænd eller sender dem slet ikke til tyske Universiteter. Saaledes roser Ditlev Ahlefeldt i sine

Memoirer sin Moder, fordi hun sendte ham „nicht auf die Teutschen Universitäten, als worauf man oftmals mehr Laster als Tugenden lernet und Zeit und Kosten verlieret, auch nicht nach Leyden, Saumur und Angers und anderen Orten in Holland und Frankreich, — als welche von den Teutschen gemeinlich frequentieret werden, und sich daselbsten in ihre Muttersprache und mit der Liebe gegen Gott nicht weniger als mit Huren und Buben, so nochmals mit dem Namen des Courtisiren bemäntelt wird, mehr als in Erlernung der Sprache, Künste und Exerciren üben — sondern . . . recta nach Paris“, hvor han bor i Saint-Honoré Gaden bl. a. „darum, dass ich die Vorstadt Saint Germain flohe, weil dieselbe mit Teutschen angefüllt war“<sup>1)</sup>).

De unge Adelsmænds „Peregrination“ lærte dem vel fremmed Sæd og Sprog, men saare ofte faldt de i Dueller og Slagsmaal eller fik et legemligt og moralsk Knæk for Livet, et Forhold, der paa denne Tid synes at have været et fælles-europæisk Onde, som Datidens bedste Mænd paa forskellig Vis søgte at udrydde eller modarbejde, bl. a. ved Oprettelse af hjemlige adelige Akademier.

De holstenske Adelsmænds Studierejser har neppe efterladt sig andet Spor end Opførelsen af Adelsborgene i den Renaissancetil, som de havde lært at kende paa deres Rejser; i Videnskab og Litteratur bragte ingen af dem noget originalt eller af Værd, naar undtages Ditlev Ahlefeldt, hvis Livserindringer kan nævnes Side om Side med det 17. Aarhundredes bedste Memoireværker.

De holstenske Adelsdamer finder vi i endnu ringere Grad grebne af litterære, videnskabelige eller historiske Interesser; ingen Samlinger af Breve eller Folkeviser, ingen Slægte- eller Vaabenbøger, ingen Digte eller Memoirer vidner om aandelige Interesser. Deres Interesser og Evner ligger i det praktiske og administrative; blandt de mange udmærkede Kvinder finder vi saaledes Enker, der med Dygtighed administrerer Amtmandsforretningerne.

<sup>1)</sup> Ditlev Ahlefeldts Memoiren. Herausg. von L. Bobé (1896), S. 11 ff., 18.

Side om Side med den Mangel paa ideale og humane Interesser, vi møder hos den kvindelige saavel som den mandlige holstenske Adel, træffer vi hos den en overhaandtagende Materialisme, der viser sig i meningsløs Ødselhed, Gridskhed og Havesyge, der atter foranlediger en abnorm Trættekærlighed og Processyge, som sætter Splid og Had mellem Familiernes nærmeste — og „Kvinden synes i Stridbarhed og Hjerteløshed at overgaa Manden“.

Overfor Borgere og Bønder optræder Adelen med hensynsløs Brutalitet<sup>1)</sup>. Karakteristisk nok er det da ogsaa, at intet Steds i Norden blomstrer Hekseprocesserne som i Hertugdømmerne. Af Hekseprocesakterne har Forf. fremdraget et nyt — tragikomisk — Bidrag til Hekseforfølgelsernes Historie<sup>2)</sup>.

Naar til dette Billede af den holstenske Adel føjes dens indbyrdes blodige Fejder og dens Løsagtighed, maa man med Forf. indrømme, at det er et mørkt og ret frastødende Indtryk, man faar af den, selv om man fra andre Landes Adel kan nævne lignende Forhold, og selv om der indenfor den holstenske Adel f. Eks. fandtes Folk, der tog Afstand fra Hekseforfølgelserne. Det bør ogsaa fremhæves, at Forholdene neppe har været en Smule bedre i andre Klasser; Sagen er blot, at Kilderne, især Retsakterne, til Bedømmelsen af de moralske Forhold indenfor Adelen er saa meget rigeligere end de, vi har til Bedømmelsen af Bønders og Borgeres moralske Standpunkt<sup>3)</sup>.

<sup>1)</sup> Andre Eks. end de af Forf. nævnte kan man finde i „Ut der stat tom Kyle“, herausg. v. Mehlert u. Nissen. Kiel og Leipzig 1907, der giver morsomme og brogede Uddrag af nedertyske Krøniker og Aktstykker. — Om Adelen Behandling af de Liv-egne vidner bl. a. de stadige Paalæg fra Landsherrerne om en „menneskelig og kristelig Behandling“ af dem. Sml. A. Gloy: „Beiträge z. Gesch. d. Leibeigenschaft in Holstein“. Kiel 1901. S. 50 ff.

<sup>2)</sup> Sml. en Skildring i „Die Heimat“ 1908 af P. Martensen: „Kultur- u. Sittenzustände im Angel zur Zeit d. Dreissigjährigen Krieges“.

<sup>3)</sup> En Kilde af særlig Værdi, hvor Talen er om de holstenske Bønders og Borgeres Moral og Sæder, har vi i den hertugelige

Som Modstykke til Billedets mørke Side bør imidlertid fremdrages de mange Træk, som viser de adeliges Omsorg for gamle, fattige og syge ved Oprettelsen af Legater for Kirker, Præster, Skolelærere o. s. v.

Det var i Kiel, naar det aarlige Omslag holdtes, at Adelen samledes til fælles Raadslagning, til Pengetransaktioner og Festen og Pokuleren i Raadhuskælder og Herberger, og det var især ved denne Lejlighed, at de adelige lod deres haardhændede Løjer gaa ud over Borgerne. Adelen's Forhold til Byerne er baade kulturhistorisk og socialt af Interesse, og man kunde maaske have ventet, at Forf. havde givet en Udsigt derover. Straks efter sin Grundlæggelse var Kiel bleven „die Holsten Stadt“, Sæde for Landsherrerne og Midtpunktet for det selskabelige og økonomiske Liv; men det var iøvrigt som Regel kun med Modvilje, at Byerne saa, at Adelen tog Bolig i dem. De søgte at holde den væk, idet de med Grund i den saa en Fare for deres borgerlige og politiske Fred. Hamborg og Lübeck forstod at holde Adelen borte; des talrigere slog den sig ned i Kiel. En Fortegnelse fra omkr. 1572 angiver, at af 212 Gavlhuse ejedes 46 af adelige; 1641 opregnes 77 Huse og 1644 86, d. e. mer end  $\frac{1}{6}$  af alle Huse i Byen; regnet efter Grundflade optog de endog langt mere end  $\frac{1}{6}$  af Byens Grund. Borgerret satte de adelige ikke Pris paa; de stod ikke under Byens Jurisdiktion, og de vilde ikke betale Skat. Stadige Stridigheder mellem Adel og Raad var derfor Følgen, og paa forskellig Maade søgte Raadet at forhindre Adelen's Indtrængen; Landsherrerne støttede en Tid Byerne i deres Forsøg paa at faa Adelen til at betale Afgifter og opfylde de almindelige Pligter som Grundejere. Efter en langvarig Proces opnaaede Flensborg og Haderslev en Dom af

---

Generalsuperintendent Fabricius' Visitatsberetninger fra 1631 ff. Folkets „enormiteten und defecten“, Drukkenskab, Banden, Lyven, Drab o. s. v. skildres som tiltagende efter de Wallensteinske Troppers Huseren. Martensen anf. St. S. 106 ff. Iøvrigt fremhæver Martensen den Nedgang, der paa alle Livets Omraader, ogsaa sædeligt og religiøst, var en Følge af 30Aarskrigen.

Kristian IV 1598, hvorefter Adelen skulde betale Afgifter, men i Kiel sneglede en lignende Proces mellem Raad og Adel sig resultatløs hen i mange Aar<sup>1)</sup>).

Den første Splittelse indenfor Adelen og Oprindelsen til dens korporative Forfald fandt allerede Sted ved Reformationens Fremtrængen i Hertugdømmerne. Paa Landdagen i Rendsborg 1540 var Johan Rantzau Føreren for Protestanterne blandt Adelen, medens Broderen Cai R. stod i Spidsen for Katholikerne, der omfattede ikke mindre end 31 af de mest ansete Adelsmænd i Landene. Vel udvidedes Adelens Landomraade ved Inddragelsen af Kirkegodserne, men overfor Fyrsternes Indgreb maatte den nu savne Gejstlighedens Støtte. Senere var Hertug Frederik III og Kristian IV Ridderskabet meget myndige Herrer, hvad der bl. a. som ovenfor berørt viser sig i deres Tilsidesættelse af Landdagene. Det var dog især Hertugen, som gentagne Gange stødte Adelen fra sig og drev den over i Armene paa Kristian IV, der desuden vinder den rent personligt. I Ditlev Ahlefeldts Memoirer faar vi netop et levende Indtryk af, hvorledes Kongens joviale og kraftige Gemyt indtog Holstenerne. Ogsaa Kong Frederik III forstaar (trods gentagen Krænkelse af Landdagens Rettigheder) paa forskellig Maade at vinde den holstenske Adel, hvis korporative Interesser nu endogsaa tilsidesættes af de mest fremtrædende Mænd af Slægterne Rantzau og Ahlefeldt til Fordel for Kongen og Statsidéen.

Et, som det skulde vise sig ulægeligt Brud mellem den holstenske Adel og Kongeriget indtraadte, da Mageskiftet 1773 afsluttedes. Navnlig hos den i det gottorpske hjemmehørende Del af Adelen vakte det et Had, som tildels stammede fra de gottorpske Hertugers Fjendskab til Kongeriget og skulde vise sig at danne Grundlaget for den slesvig-holstenske Bevægelse i det 19. Aarhundrede. I en i flere Retninger mærkelig Bog af Joh. Ad. Ahlefeldt (d. 1801): „Mischmasch und Grillen für die Herzogthümer Schlesw.-Holstein . . . von einem dasigen

<sup>1)</sup> se iøvrigt Trautmann: Kiels Ratsverfassung und Ratswirtschaft vom Beginn d. 17. Jahrh. (Kiel 1909). S. 59 ff.

Pflanze ohnweit der Threne" (1795) har vi en Kilde af Værdi til at supplere vort Kendskab til Stemningerne i Holsten overfor Mageskiftet (sml. Friis: A. P. Bernst. og O. Høegh-G. S. 119). Forf. udtrykker sin Sorg over, „at disse Fyrstendømmer, der i saa lang Tid havde dannet en egen Stat, blev opslugt af det ulige større Danmark-Norge lig en Vanddraabe i Havet". I 1796 har han dog allerede skiftet Mening og mener nu, at den før saa forhadte Tildragelse „vilde efter al Sandsynlighed være den sande og maaske eneste Kilde til vor nuværende Velstand" (V, 158 ff.)<sup>1)</sup>.

Er Billedet af den slesvig-holstenske Adel i det 17. Aarh. ikke fængslende ved betydelige Mænd eller ved sin Kultur, er det som bekendt anderledes med det 18. Aarh. Bistaaet af en Række nye reciperede Slægter begynder den holstenske Adel nu paany at hæve sig. Af de gamle Familier er det Familierne Rantzau, Rumohr, Brockdorff, Reventlow og Qualen, af de nye Baudissin, Reventlow-Criminil, Plessen og Schimmelmann, af hvis Midte fremragende Personligheder udgaar. Bernstorffernes Tid (1751—1810) fremhæver Forf. som „den holstenske Adels højeste Kulturudvikling", og dette er uden Tvivl sandt, hvis man ved den højeste Kulturudvikling tænker paa en Kultur, der er verdensborgerlig, human, forstaaelsesfuld overfor Medmennesker, fin og sikker i sin Smag; ved sit Væsen er det 18de Aarhundredes Adelskultur skilt fra det 16de Aarhundredes ved et Svælg, i lige saa høj Grad overforfinet, human og følsom som denne er materialistisk, individualistisk, haandgribelig. Og dog turde denne nordiske Renaissancekultur, repræsenteret af en Skikkelse som Henrik Rantzau paa Breitenburg, Statholderen, Krigeren, Humanisten, Renaissance-mennesket, grov, usleben og uharmonisk, men kærnesund som han er, være mere fængslende og original end en

<sup>1)</sup> Ogsaa i Digte har A. givet Udtryk for sine Følelser overfor Begivenhederne 1773. Hans Poesier er iøvrigt interessante ved at give et tro Billede af Tidens Følsomhed og Rokokokultur, hvad enten han synger om „den Nutzen der Sterblichkeit" eller om Hyrden med sin Fløjte. Prøver paa dem i „Schlesw.-Holst. Kunstkalender" 1912, S. 36 ff.

Mand som Friedrich Reventlow paa Emkendorf, Embedsmanden, Diplomaten, den slebne Verdensmand, Repræsentanten for den Oplysningens og Følsomhedens Rokokokultur, ofte tilsat med en noget lummer Pietisme, som har sit Midtpunkt i den „Emkendorfske Kreds“. Det har naturligvis ligget uden for Indledningens Plan at komme nærmere ind paa en Omtale af denne Kreds, som samledes der med Husets Frue Julie Reventlow, Finansminister Ernst Schimmelmanns Søster, som Midtpunkt; men man kunde ønske, at Forf. en Gang maaske som Led i en sammenfattende Billede af det Kulturmilieu, som „Papirer fra den Reventlowske Familiekreds“ fører os ind i, gav en Skildring af Emkendorf i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Træffende kalder Michelet Emkendorf „l'académie du Nord“; dets Sale, smykket med den fineste Smag i Rokoko, Louis XVI's eller pompejansk Stil, med Kunstværker, Friedrich R. havde hentet hjem fra sine Rejser i Italien, saa i disse Aaringer en Skare af Tidens ejendommeligste og højst kultiverede Mennesker inden for deres Vægge. Omkring „la sainte Julie“ „ewig leidend, aber ewig heiter und lebhaft“, som alle beundrer og elsker, samledes en Kreds, halvt aristokratisk, halvt litterær, der repræsenterede de forskelligste politiske og religiøse Anskuelser, men hvis Medlemmer alle er gennemtrængte af Tidens Oplysnings- og humane Ideer, som Folkeoplysning, Bondefrigørelse, Negerhandelens Ophævelse etc. Her kommer, foruden Medlemmer af de holstenske Adelsfamilier, Brødrene Stolberg, Lafayette, Portalis (senere Karl X's Minister), Schönborn, Klopstock, Lavater og unge lærde fra Kieler Universitetet; gennem Baggesen og Reinholdt berører Emkendorfer Kredsen den, som samles her hjemme om Hertug Frederik Christian af Augustenborg og Julie Reventlows Broder Finansministeren<sup>1)</sup>. Denne Kulturperiode har, hvad Forf. burde have fremhævet, som Baggrund en økonomisk Opblomstring af stor Betydning. Thi ogsaa økonomisk havde det 17. og

<sup>1)</sup> Omtale af Emkendorf finder man bl. a. i P. v. Hedemann gen. v. Heespen: *Gesch. d. adeligen Güter Deutsch-Nienhof I—III* (Schlesw. 1906); Eckhardt: *Alt-Kiel* S. 202, 205 ff. Schlesw.-Holstein. *Kunstkalender* 1912.

første Halvdel af det 18. Aarh. for den holstenske Adel været en Nedgangsperiode, fuld af Uro med Køb og Salg og talrige Konkurs, der svækkede Adelen økonomiske og dermed politiske Magt. Fra 1750—1800 har vi atter ligesom i Kongeriget en god Tid for Landbruget, Konkurs forekommer næsten ikke mere, man anbringer gerne Kapitaler i Jordegods, og Oprettelse af Fideikommiser bliver stadig almindeligere (sml. Sering: *Erbrecht u. Agrarverfassung in Schl.-Holstein*. (Berlin 1908) S. 348 ff.).

Mere end Begivenhederne i 1802 og 1806 bidrog sikkert Bankerotten 1813 til at uddybe Modsætningen til og Modviljen mod Kongeriget. Friedrich Reventlow betegner Forordningen af 5. Januar 1813 som „et voldeligt Indgreb i Ejendomsretten, hvorved Hertugdømmerne blev et Offer for Danskernes hadske og misforstaaede Skinsyge til Haan for et mere end 300-aarigt Forbund“. Den nationale Bevægelse i Tyskland 1813 og Holstens Optagelse i det tyske Forbund 1815 samt Forbundsaktens Forfatningsløfte bragte Udviklingen ind i de Spor, der førte til Hertugdømmernes Adskillelse fra Kongeriget, men her, hvor Ledelsen ikke mere er hos Ridderskabet, slutter Forf. sin Skildring af dets Historie.

En udtømmende Behandling af den slesvig-holstenske Adels Historie vilde — netop da det rige Materiale ligger spredt og ubearbejdet — kræve et mangeaarigt og indgaaende Studium. Dr. Bobé har imidlertid i sin Indledning paa en udmærket Maade lagt Rammerne og Planen dertil. Den Anerkendelse, Forf. har høstet fra slesvig-holstensk Side (Hedemann-Heespen i *Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch.* 1913) skyldes da ogsaa særlig Værkets Bidrag i denne Retning. Et tilsvarende større Rids af den danske Adels Historie fra de ældste Tider til Nutiden vilde blot ved at give en fyldig Oversigt over og delvis Bearbejdelse af Kilderne udfylde en Lakune i dansk Historieskrivning og lægge Grunden til en indgaaende Vurdering af den danske Adels politiske og kulturelle Betydning.

Selve Slægten A.s Historie indleder Forf. med en c. 20 Sider stor Oversigt over dens Oprindelse, Navn og Vaaben, Forgreninger, Embedsstillinger og Besiddelser.

Naturligvis har ogsaa Ahlefeldterne i Lighed med andre Adelsslægter (Rosenkrantzene fra Prins Stygge i England omkring 650, Krabberne fra Kejser Konrad III o. s. v.) vidst at udlede deres Herkomst fra gamle og fornemme Slægter af kongeligt Blod, støttende sig paa velvillige Genealogers fantasifulde Konstruktioner, der fandt Tiltro baade hos Ditlev A. og Møller<sup>1)</sup>. Forf. lader naturligvis disse Teorier ude af Betragtning, men paa Grundlag af egne Undersøgelser, byggede paa de før omtalte Principper, mener han at kunne følge Slægtens Udspring tilbage til en vis Benedictus de Prodole (Perdøl) i Bornhoved Sogn, som omtales i holstenske Diplomer omkring 1220. Antagelig er Familien indvandret fra Nedertyskland under Schauenburgerne.

En indgaaende Omtale og Kritik af de mange hundrede større og mindre Biografier, som nu følger i Resten af I Bind og de følgende, kan naturligvis ikke gives her. Som nævnt har Forfatteren ikke villet søge at gøre Slægtens Historie til en Del af selve Hertugdømmernes og Kongerigets; men saavidt Anmelderen skønner, har han de fleste Steder løst den Opgave „varsomt at indvæve den enkelte Slægts Islæt i den almindelige Histories Ramme“. Dog kunde flere Biografier sikkert være gjort noget mere levende, hvis mere af Tidens Historie var taget med; dette gælder f. Eks. de meget for korte Biografier af Claus og Henrik Bertr. Ahlefeldt (IV, 54, III, 68), Frederik A. til Halvsøgaarden, Henrik A. (V, 101, III, 61) o. fl. Imidlertid er for alle Biografiernes Vedkommende de faste Rammer givet og Kildestoffet og Materialet lagt frem for senere Forskere eller for dem, som ønsker at uddybe Billedet.

<sup>1)</sup> Morsomme Eksempler paa, hvad man i Tidens Løb har fæstet Lid til i Retning af genealogiske Konstruktioner, giver Gatterer i *Abriss der Genealogie* S. 34 ff. (Habsburgernes Stamfader er Kong Priamus, Hertugen af Littauen nedstammer fra en uægte Søn af Kejser Augustus, Markgreverne af Badens Forfædre tjente under Vespasian i Kampen mod Jøderne i Palæstina).

Den største af Værkets Biografier vies, som naturligt er, Storkansleren Frederik A. (VI 1897), sikkert Slægtens betydeligste Mand. Han har før i historisk Literatur maattet savne en tidssvarende, retfærdig og nogenlunde udtømmende Biografi. Mollers Skildring af ham er tør og summarisk, opfyldt af Godshistorie og giver intet Indtryk af A.s Personlighed. Allen slaar i sin Haandbog i Fædrelandets Historie (7. Udg. S. 456) A. sammen med „Tyskerne Hahn . . . Ahrensdorferne o. fl.“ som uduelig, uvidende og fejs, kun tænkende paa egen Fordeel med Tilsidesættelse af det almene Bedste. A. D. Jørgensen gav saa i Biografisk Lex. I (1887) en mere retfærdig Skildring af A., bygget paa Moller, men uden at give noget virkeligt Indtryk af hans Personlighed eller Liv før Ansættelsen som Landraad og Generalkrigskommissær 1657. I sin Bog om Griffenfeldt (1894) har A. D. Jørgensen derimod faaet saa megen Kendskab til A., at han karakteriserer ham som „Landets mest fremragende Statsmand omkring 1670, kundskabsrig, overlegen i sit politiske Blik paa Forhold og Personer, retsindig og en Stormand i Ordets bedste Betydning“ (anf. St. I, 274).

Dr. Bobé har i sin Biografi benyttet adskillige trykte og utrykte Kilder, bl. a. Ditlev A.s Memoirer, Breve til A. fra Ditlev A. (i Bilaget til Memoirerne), Breve fra A. til Griffenfeldt, der ikke eller kun delvis har været benyttede af A. D. Jørgensen, Breve fra A. til Biermann (von Ehrenschild) m. m. Af nyt Kildestof er desuden i Henvisningerne flere smaa Bidrag oplysende for Forholdene ved Hoffet, Forhandlingerne med Gottorp o. s. v.

Dr. Bobé har da ogsaa formaaet at give et adskilligt mere fyldigt Billede af Frederik A. end vi før har faaet f. Eks. af A. D. Jørgensens ovennævnte Skildringer af Storkansleren. Desværre maa man dog indrømme, at Frederik A.s politiske Personlighed — trods disse nye Bidrag — stadig ikke fremtræder saa klart, at man kan fælde nogen endelig Dom over hans Betydning.

Om A.s Virksomhed som Statholder i Hertugdømmerne faar vi f. Eks. ikke noget virkeligt at vide, saaledes heller ikke, om

A. D. Jørgensens Paastand er rigtig (Griffenf. I, 276): at „han . . . fandt sig ikke i, at det kommunale Selvstyre blev skudt til Side; han holdt paa Bøndernes Ret og Menighedernes Frihed i Præstevalget“. A. D. Jørgensen anfører ikke noget til Støtte for sin Udtalelse, og det af Bobé fremdragne Stof viser intet i den af A. D. Jørgensen angivne Retning. Heller ikke A.s Stilling til Hertugdømmernes Stænderforfatning er klar. A. D. Jørgensen paastaar (atter uden at angive, hvorpaa han støtter sig), „at praktisk indskrænkede han vist sin Virksomhed til at holde over Hertugdømmernes nedarvede Forfatning, der gav Kongen en udstrakt Myndighed uden dog helt at udelukke Adel og Borgerstand fra at fremføre i alle Tilfælde sine Ønsker og Klager“ (anf. St. I, 276). De Eksempler, vi har paa A.s Optræden i Sager, hvor der kunde være Tale om, at han vilde forsvare Hertugdømmernes Forfatning og Stændernes Interesser og Ret til at fremføre Klager, synes imidlertid netop at vise, at han ganske havde gjort sig til Tjener af den absolutistiske Statsidé (sml. Bobé I, XCVII; P. Lauridsen: Slesvig og Kronen S. 168<sup>1)</sup>). Angaaende A.s Part i Udenrigsstyrelsen og Administrationen faar vi heller ikke meget at vide. Nogle nye Enkeltheder — navnlig Brevene fra A. til Bierman 1676—77 — fremdrager Forf., og flere kunde — dog maaske uden at forandre Helhedsbilledet — være fremdraget ved Hjælp af Statskollegiets Protokol, hvor A.s Indlæg og Votum angives og hans Standpunkter ofte kommer frem (sml. iøvrigt for en Del af den omhandlede Tid J. Lindbæk: Statskollegiets Historie 1660—76, I—II passim). Dr. Bobé bemærker (VI, S. 58 ff. i Henvi- sn.), at

<sup>1)</sup> P. Lauridsen taler alligevel om A.s antienevældige Anskuelser; men at støtte dem paa, at A. 1670 havde „som Medlem af det slesvigholstenske Ridderskab nægtet at underskrive den absolutistiske Troskabsed . . .“ (anf. St. S. 176) er i hvert Fald forkert. Som Kilde henviser L. til A. D. Jørgensen (anf. St. I, 259 ff.). Ved imidlertid at efterse Stedet, ser man S. 278, at det, L. citerer som en Kendsgerning, her kun anføres som en Formodning blandt flere i Samtiden, men som man ellers ingen Støtte har for.

nyt Stof til A.s Historie næppe vil kunde fremdrages af hjemlige Arkiver; dette er vist ogsaa rigtigt, hvis vi ved nyt Stof tænker paa Samlinger af Breve fra eller til ham o. l.<sup>1)</sup> Men spredt i samtidiges Breve, Forhandlingsprotokoller, fremmede Gesandters Indberetninger? Vanskeligheden i den Opgave at skildre A.s politiske Personlighed ligger netop i, at Materialet er saa spredt; hans politiske Gerning vil først kunne udskilles og bedømmes paa Baggrund af en indgaaende Fremstilling af Danmarks Udenrigspolitik i en længere Aarrække under og efter den skaanske Krig<sup>2)</sup>, og dette kan man forstaa Forf. ikke har turdet givet sig i Kast med, naar Hovedopgaven for ham kun var at give et Levnedsskild af samtlige Medlemmer indenfor Slægten A. Den bedste Karakteristik af A. er i Grunden stadig den knappe og ædruelige Karakteristik, som Hannibal Sehested har givet: „M. Frederik A. est fort savant et fort addonné a l'étude. Il a beaucoup voyagé; il est curieux, il connaît les pays étrangers et y entretient diverses correspondances pour

<sup>1)</sup> En baade interessant og morsom Samling Breve til A. fra Svogeren, Godske Buchwald fra 1682—86 berøres kun af Dr. Bobé (anf. St. IV, 39, V, 47 i Henvisningerne), og de indeholder da ogsaa meget lidt, som direkte kan belyse A. En Skildring af disse Aars politiske Historie vil dog i dem finde mange Bemærkninger af Værdi om de diplomatiske Forhandlinger med Brandenburg og Frankrig, om Stemninger overfor Sverige, om den oldenborgske Kommission og om „Kabalen“, som Buchwald stadig og respektløs udtaler sin Vrede mod.

<sup>2)</sup> Professor Fridericia har efterladt sig en ret stor Samling Optegnelser til Danmarks Historie efter 1660 (paa Universitetsbibliotheket), som han ikke, eller kun delvis, har benyttet. Dog er de, som vedrører den ahlefeldtske Periode, ikke mange og fra meget forskellige Tider og Omraader. — Af Kilder til vor Historie efter Griffenfeldts Fald i udenrigske Arkiver skal jeg gøre opmærksom paa Samlingen „Danica“ vedrørende denne Tid i det svenske Rigsarkiv. Under et Studieophold i Stockholm, som havde Undersøgelsen af en anden Periode til Genstand, gennemgik Anm. flygtig bl. a. de svenske Udsendinge i Kjøbenhavn, Gabriel Oxenstjernas, Joh. Gyllenstjernas, Mauritz Vellingks, Niels Brahes Breve til den svenske Konge i Aarene 1674—80. Om de politiske Forhold og Forholdene ved Hoffet bringer de mange Meddelelser og Træk af Værdi.

les nouvelles, faisant meme depense afin d'en avoir de bonnes. Il est laborieux, soldat et courageux, violent et prompt a la main; opinâtre dans ses conceptions, jusqu'a quereller dans le conseil, non seulement contre les particuliers qui le contradisent mais contre le roi meme; la connaissance duquel defaute, fait, qu'il aime mieux demeurer en Holstein, qu'a Copenhaguen . . ." (Th. Sehested: Hannibal S. II, 478). Det nye, Dr. Bobé har fremdraget om A., belyser egentlig kun yderligere hvert enkelt af dette Billedes Træk. Portrætterne af A. (Bobé anf. St. VI Forsidebilledet; S. 31, samt A. D. Jørgensen, anf. St. I, 247) lader ogsaa noget af det samme komme frem: forskellige som de er, viser de dog alle energiske og bestemte Træk i det smukke Ansigt, der beherskes af et roligt og aabent Blik.

Den mest umiddelbart tiltrækkende af de i Slægten A. skildrede Personer turde vel nok Ditlev A. være (V, 7 f.), og dog har han ikke efterladt sig noget dybere Spor i Danmarks eller Hertugdømmernes politiske Historie. Sit Minde har han sat sig ved i sine Livserindringer — der omfatter Tiden 1617—59 og er nedskrevet 1678—80 — at skildre sig selv og sine samtidige paa en overordentlig malende og fængslende — dertil, som det synes, sjælden objektiv og vederhæftig Vis, der gør, at dette Skrift er af den største historiske Kildeværdi, fraset dets psykologiske og kulturhistoriske Værdi. Efter et langt og anstrængende Liv som Militær og Diplomat i Danmarks Tjeneste boede han sine sidste Aar i Hamburg, ivrigt beskæftiget med historiske, politiske, filosofiske og metafysiske Studier, der satte Frugt i en meget omfattende literær Produktion. Memoirerne<sup>1)</sup> danner Grundlaget for Forf.s Biografi i V Bind, og det turde derfor her være paa sin Plads at omtale dem noget nærmere for at give et Indtryk af deres Værdi fra forskellige Synspunkter.

<sup>1)</sup> Udgivet tillige med et Bilag af Breve til A. og en kort Dagbog ført i 1676, da A. opholdt sig i Kjøbenhavn for at forsvare sig mod en Beskyldning for Landsforræderi, af Dr. Bobé 1895 og 1896 i en mindre, billig tysk Udg. (uden Bilag og uden Dagbog).

De indledes med et „Proemium“, hvori Ditlev A. dedicerer sine Erindringer til sine Børn og Børnebørn, „damit sie auch daraus das veränderliche gute und böse Glück meines Lebens sehen und lernen mögen, wie sie dasjenige, daran ich angestossen und gefehlet, meiden und fliehen, hingegen aber demjenigen folgen mögen, darinnen ich es durch die Gnade des lieben Gottes und durch meine Conduite recht getroffen habe . . .“. I smukke Vendinger taler han om Livets Omvekslinger, som han sammenligner med Naturens evige Gentagen sig selv efter uforanderlige Love, idet han giver Udtryk for en næsten panteistisk Livsbetragtning og en Naturlglæde, som man sjælden træffer i det 17. Aarhundrede. Ved at betragte Naturen, fremhæver A., vil vi finde Trøst over for Livets Modgang, vi vil forstaa alts Omskiftelighed, og hvorfor Begivenhedernes stadig drejende Hjul snart bevarer en Familie længere i sin „lustre“ end en anden, snart lader et Kongerige opstaa og snart et andet gaa under, „bis wir durch einen seeligen Abschied aus dieser Welt allen solchen Abwechselungen entrissen, ad idem Principium, daraus wir genommen und formieret sind, als Staub, Asche und Erde, wieder redigiret und in die ewige Ruhe versetzt werden“.

Ditlev A. viser sig som en fin og skarp Iagttagere, dertil gennemtrængt af en sund og lun Livsironi, som kommer frem baade i Bedømmelsen af ham selv og andre. Til Fordel for hans Objektivitet taler hans strenge Selvkritik, fuldstændig fri som han er for den Selvglæde, der kendetegner Johan Monrads Selvbiografi. Man læse saaledes den samvittighedsfulde Opregning af de mer eller mindre egennyttige Betragtninger, der fik ham til at gaa i hessisk og senere i dansk Tjeneste i Stedet for i gottorpsk Tjeneste (d. Udg. 29 ff., 56 og tysk Udg. 47 ff., 92 ff.). Hans Hovedsvaghed og „Passio prae-dominans“ erkender han flere Steder har været hans „Ambition und Ehrsucht“; han indrømmer ogsaa som „proprium turpidinem“ sin Forkærlighed for Astrologi, og at han paa sin Samvittighed har Deltagelse i „Fressen, Saufen und Duelliren“. Hans Liv og Gerninger bekræfter ogsaa hans Forsikring om, at han altid „das Honestum allein und nicht gerne das Utile

beobachtete" (d. Udg. 40, t. Udg. 65 sml. 13 og 19). Uden at dvæle ved de mange brogede og levende Skildringer, han giver af sin „Peregrination“, af Krigere, Hofmænd og Lærde, skal her blot fremhæves de af hans Karakteristiker, som kaster et skarpere eller nyt Lys over Tidens Personligheder. Særlig levende og tegnet med Forkærlighed og Sympati er det — maaske noget idealiserede Billede — han tegner af Kristian IV. Kongen opholdt sig 1643 i Glückstadt, og Ditlev A. begiver sig straks derhen for at gøre ham den „gootseelige liebe Herr“ sin Opvartning, thi af hans „Dicta et Acta“ kunde unge Mennesker lære meget, og i hans Hofstat fandtes mange anselige, dygtige og verdenskloge Folk, bl. a. Kristian IV.s Svigersønner Corfitz Ulfeld, Hannibal Sehested og Grev Pentz, hvis tragiske Skæbne og ulykkelige Ægteskab han skildrer andetsteds (d. Udg. S. 60, t. Udg. S. 99 ff.). Kongen ekspederede hver Formiddag sine Regeringsforretninger med Omhu, medens han „gleich oft und fast alle Nachmittage trank“; at se den „anselige gamle stærke Herre“ sidde mellem sine Embedsmænd og Stormænd, om Formiddagen i Raadet, om Eftermiddagen med Bægeret i Haanden, var et Syn, der maatte indgyde enhver Ærefrygt. Kongens Godhed overfor sine Embedsmænd kommer ofte frem, fortæller A., ligesom disses „Respect, Veneration und Liebe“ overfor Kongen. A. hører da ogsaa Kongen selv sige, at selv om han vel vidste, „dass er gleich an Macht und Gewalt dem Könige im Frankreich und England nicht gleich wäre, so übertreffe er sie doch in diesem Stück, dass er mit seinem Kutscher und seinem kleinen Hunde, der alle Zeit vor ihm in dem Wagen sass, durch sein ganzes Königreich sicher reisen und des Nachts in dem Schoos eines jeden seiner Unterthanen, er wäre Edelmann, Bürger oder Bauer, seinen Kopf niederlegen und sicher schlafen konnte, weil er wohl wusste, dass er keinem Menschen mit Wissen und Willen jemals Unrecht gethan hätte . . .“. For Frederik III har Ditlev A. ingen Sympati og siger blot, at han „von Natur mehr kleine als grosse Leute liebte und von denselbigen am liebsten bedienet war“ (d. Udg. S. 15 ff., t. Udg. S. 102).

Af Interesse er Ditlev A.s sympatiske Skildring af Gabel,

saa meget mere værdifuld som A.s Følelser overfor G. ellers ikke synes varme. Han skildrer ham — i Modsætning til Lente, der aldrig glemte egne Interesser — som Kongens hengivne og fuldtro Ven. Jeg tror ikke, siger A., „dass unter zween Privaten grössere Liebe und Vertrauen sein konnte, als unter dem König und Gabel war, angesehen der König nichts bein Herzen hatte, auch in der Kammer und Frauen Zimmer nichts vorging, dass der König ihm nicht anbetraute und sich deswegen zum öftern 3—4 Stunden lang solus cum solo, mit ihm verschloss, dahingegen aber Gabel auch den König so inniglich liebte, dass er darüber sein eigenes Interesse vergass, . . . dahero dann nach seinem Tode seine Erben sich auch nicht so viel zu erfreuen gehabt, als solch ein Mann und bei solcher Gelegenheit billig hätte nachlassen sollen und können“ (d. Udg. S. 63 ff., t. Udg. S. 103 ff.). A.s Karakteristik passer godt ind i og supplerer det Billede, A. D. Jørgensen (anf. St. I, 104 ff.) har tegnet af Gabel som den aabne, hjælpsomme og hjertelige Natur. At Gabel ikke undlod at berige sig, er sikkert nok, men det fremgaar jo af A.s Udtalelser, at det ikke var i saa høj Grad, at Samtiden mente at burde lægge nogen Vægt derpaa; A. selv erkender, at han kun to Gange har givet en „Praisent“, en Gang til Lente, en anden Gang til Griffenfeld (som fik en Kumme og Kande af Sølv „und übel angewandt war“) for hurtigt at faa et Embede, men at han ellers holder det for „eine Bassesse und Niedrigkeit des Gemüths“, selv om det ved alle Hoffer hedder: „wer schmeret der fähret“ (d. Udg. S. 57, t. Udg. S. 93). Mod Rigsmarsken Anders Bille nærer Ditlev A. stærk Uvilje, beskylder ham — ved sin Omtale af Svenskekrigen 1657 — for Udygtighed og stiller ham i et latterligt Lys (d. Udg. S. 76, t. Udg. S. 126). Urigtigt er det, naar han paastaar, at Bille intet havde haft at gøre med Krigsvæsenet de sidste 30 Aar, og siden Kejserkrigen „sonder weiteres Employ zu Hause gesessen“ (d. Udg. S. 74, t. Udg. S. 123). I Krigen 1643—45 havde Bille vist Dygtighed og Energi, og i de mellemliggende Aar havde han arbejdet ihærdigt paa Hærens og Forsvarsvæsenets Forbedring (sml. Biogr. Lex. I, 205 ff., 207 f., Danm. Riges Hist. IV, 381

ff., 389); selv paastaar Ditlev A., at han indstændig havde raadet Bille til at byde de fremrykkende Svenskere Stangen i de gottorpske Amter, — et Raad, B. som bekendt ikke fulgte; da saa Felttoget gik ulykkeligt, øgede det naturligt A.s Bitterhed mod B. Til Slut skal blandt A.s Meddelelser af Værdi nævnes hans Udtalelser om Finanserne, Provianteringen etc. under den svensk-danske Krig og om Danmarks Politik i Trediveaarskrigen.

I Biografien over Biskop Godske A. (III, 7 f.) lærer vi ikke nogen ny Personlighed at kende, idet Forf. trods adskilligt nyt utrykt Materiale næppe har fremdraget væsentlige nye Træk, der kunde ændre det Billede, man har kunnet danne sig af Ahlefeldt udfra de spredte Kilder hos Allen (De nordiske Rigers Hist. II, 128 f.), Schlegel (Samml. z. dän. Gesch. II), Rørdam (i Biogr. Lex. I) m. fl. Forfatterens Fortjeneste er imidlertid at have givet en saa samlet og udførlig Skildring af Biskop A., som det vist overhovedet er muligt at give. Bl. a. foreligger nu A.s Ungdomshistorie saa nogenlunde, og hans gejstlige Løbebane vist fuldstændig oplyst. Iøvrigt giver de to sidste Bind af „Acta Pontificum Danica“ (udg. af Krarup og Lindbæk, V—VI, 1913—15) enkelte nye, om end ikke særlig vægtige Bidrag til A.s Historie og Karakteristik, Bidrag, som bl. a. bekræfter Forf.s Karakteristik af A. som en Mand med et lidet kirkeligt Sind, der uden synderlige Skrupler med Hensyn til Midler har skrabt Penge og Embeder til sig<sup>1</sup>). Interessant er hans Stilling over for Frederik I, Hertug Kristian og den fremtrængende Reformation. Vel indser han, at han ikke i Længden vil kunne standse Udviklingen, men han vil holde igen saa længe som muligt for derved at opnaa — hvad der ogsaa delvis lykkes ham — at faa bedre Vilkaar for Kirkegodsets Bevarelse og at sikre en roligere Overgang til de nye Forhold. Hans Kundskaber, Lærdom, hans Omhu og Nidkærlighed for sit Stift, hans kloge og myndige Holdning under Reformationen gør ham til en af de betydeligste blandt den katolske Kirkes sidste Stormænd.

<sup>1</sup>) Se f. Eks. Brevet fra Leo X af 7. Aug. 1517 (anf. St. VI, 196 ff.).

Blandt Værkets større Biografier bør den over Feltmarskal Claus A., Københavns tapre Forsvarer, Kristian IV.s Svigersøn (1614—74)<sup>1)</sup>, ikke lades unævnt (IV, 20 f.). Forf. giver her ved Hjælp af meget nyt Materiale en ret omfattende Skildring af A., sikkert en af de mest sympatiske og helstøbte Personligheder indenfor Slægten.

Af Værkets Biografier af Kvinder indenfor Familien A. skal fremhæves et Par af særlig Interesse, bl. a. den af Ditlev A.s vanartede Datter Anna Clarella A. (V, 32 f.) og Christine Sophie A. (1735—92), Datter af Oberst Henrik A., som 1762 ægtede den bekendte General Gähler. Af nyt Materiale, som Forf. har benyttet til denne sidste Biografi, er nogle Breve fra Generalinde Gähler til Manden (1770), da hun ledsagede Kristian VII og Caroline Mathilde paa Rejsen gennem Hertugdømmerne. De berører hende, som Forf. bemærker, en Del af det romantiske Skær, der omgiver hendes Navn, og viser os hende som en brav og fornuftig, husholderisk Husmoder, forstandig i Bedømmelsen af sine Omgivelser, mild og skaansom, hverken misundelig eller sladrelysten.

Interessantere er en Kvindeskikkelse som Elise A. (1788—1856; VI, 101 f.), „Adolf Lützows Hustru, Karl Immermanns Veninde“, og man kunde have ønsket, at Forf. havde skænket hende og det Kulturmilieu, hvorfra hun udgik, en mere indgaaende Omtale end sket er<sup>2)</sup>.

I et Værk, hvis Udgivelse strækker sig over ca. 20 Aar, og hvis første Bind er skrevet af en ganske ung Mand, er det naturligt, om man mærker en betydelig Forandring i Behandlingsmaade, Stil, Fremstillingsmaade og navnlig i Fremstillingsevne mellem første og sidste Bind. Den Udvikling, Forf. i Aarenes Løb har gennemgaaet, viser sig bl. a. i større Evne til rammende Karakteristik og i mere omfattende historisk Syn, saaledes som dette kommer frem i første Kapitel (I Bd.;

<sup>1)</sup> ikke som i Biogr. Lex. (I, 127) angivet o. 1617—78.

<sup>2)</sup> Senere er en udførligere Skildring af Elise A. givet af D. v. d. Lyhe Zernichow i: „Elise A. Laurvigen. En Kvindeprofil.“ Kbh. 1909.

1912) om Slægtens „Oprindelse, Navn og Vaaben, Forgreninger, Embedsstillinger og Besiddelser“ og i den store Indledning om det slesvig-holstenske Ridderskabs Historie.

I det hele danner „Slægten Ahlefeldts Historie“, som Dr. Bobé har ofret saa mange af sit Livs bedste Aar, et meget dygtigt og fremragende Værk, som han med Stolthed kan se tilbage paa, og som dansk Historieskrivning maa være ham saavel som Lensgreve Ahlefeldt-Laurvig taknemlig for.

*Ludvig Krabbe.*

---